

A néphagyomány, a néprajz szerepe a nemzeti önazonosság fennmaradásában

Paládi-Kovács Attila

Konferenciánk a nyelvi, etnikai asszimiláció, a nyelvvesztés és térvesztés veszélyeinek ismeretében keresi az anyanyelv, a nemzeti, etnikai identitás megtartásának útjait, módjait, lehetséges eszközeit. Jól tudjuk, hogy nyelvi, kulturális hasonulás, asszimiláció mindig is létezett. A népekre, nyelvekre tagolt emberiség történetében a spontán asszimiláció mindenkor jelen volt, természetes jelenségként könyvelhető el. Népek, nyelvek osztódása, fokozatos távolodása és közeledése, összeolvadása és szétválása vezetett oda, hogy manapság a nyelvek számát nem tudjuk pontosan meghatározni. A becslésekben 4-5-6000 közötti számokat találunk. A világ nyelveinek, kultúráinak, etnikumainak száma azonban éppúgy fogyatkozik, mint az élővilág osztályaiba tartozó fajok, fajták száma. A világ nyelveinek, régi kultúráinak többségét a megszűnés réme fenyegeti.¹ Az emberiség a gazdasági, kulturális globalizáció korában mind az egységesülés, a kulturális uniformizálódás, mind a nyelvi, kulturális elszegényedés, elszürkülés folyamatát úgy éli meg, hogy alig vesz róla tudomást. Erről ugyanis kevesebb híradás jut el hozzánk, mint a biodiverzitás szegényedésének a környezetvédők által felszínen tartott eseményeiről.

A spontán folyamatok mellett a régmúltban is létezett „nyelvpolitika”. Erős államok és uralkodók már az ókorban is erőszakkal terjesztették saját nyelvüket, isteneiket; nyomtak el más nyelveket és kultuszokat. Gondoljunk a szúzai menyegzőre (Sütő András művére) vagy a mandarinok nyelvének terjesztésére. Az újkori Európában az angol, a francia, a spanyol királyság, az orosz cárság ért el maradandó sikert saját államnyelvének erőszakos terjesztésében. Azonban „Népeket el és által olvasztani csak az idő munkája, koránt sem az erőszaké. És senki sem használt annyit – ámbár akaratján kívül, a’ Magyar nyelv felelevenítésére, mint [...] József Császár”² (t.i. 1784-ben kiadott nyelvrendeletével). Csaplovics János 1822-ben már rossz prófétának nevezte Herdert, aki 1791-ben a magyar nyelv elenyészését jósolta, majd

¹ Gondoljunk a finn-svéd rokonságra, a balti-finn nyelvek körébe tartozó vót, liv, inkeri, vepsze nyelv és etnikum sorsára. Hajdú Péter 1975.12-14.

² Csaplovics János 1822. III. 59.

megjegyezte: „Tudálni kell minden Literátornak azon előmeneteleket, melyeket a’ Magyar nyelv 1791-től tett [...] Itt tsak azt említem, hogy a’ Magyarok száma minden nap Tót, Orosz, Oláh, Szerblus és Sváb Convertiták által is, napról-napra szaporodik.”³

A nyelvújítás, a magyar nyelvű szépirodalom, folyóiratok, lapok tudományos művek megjelenése, írók és színtársulatok fellépése mellett a falvak, mezővárosok életében is olyan folyamatok mentek végbe, amelyekről sem az uralkodónak, sem a magyarországi rendi társadalom politikus tagjainak, szellemi elitjeinek nem voltak valós ismeretei.

Széchenyi István a nyelvújítókkal és a magyar romantika íróival egybehangzóan mondta ki a „Nyelvében él a nemzet” alapigazságát. Az irodalom, a kultúra, az iskola szerepe az anyanyelv és a nemzeti önazonosság megtartásában vitathatatlan. Joggal mondta Gárdonyi Géza 1921-ben tartott híres „Trianon” beszédében, hogy bár a határainkon túl „átfestik a vasúti állomások nevét [...], szobrokat döntenek és zúznak, [mégis] mindenfelé él a magyar dal, és él a magyar könyv, mert a magyar dalt átfesteni nem lehet. És a magyar könyvből a magyar lelket kidönteni nem lehet. A magyar lélek megtartó bástyája a magyar könyv, a magyar irodalom.”⁴ Mára, az internet és a profithajhász könyvkiadók korában, kicsit már megroggyant az említett bástya. A magyar irodalomból évtizedek óta fájdalmasan hiányzik a nép, azon belül a falu, a falusi és városi szegénység, a társadalom alján levők helyzetének szépirodalmi és szociológiai megközelítése. Az irodalom és a tágran felfogott kultúra azonban ma is megtartó ereje magyarságunknak.

A neves vallástörténész, Mircea Eliade írja valahol, hogy „*A magyaroknak általában fogalmuk sincs arról, milyen hatalmas kultúrájuk van.*” Néprajzkutatóként teszem hozzá, hogy a magyar néphagyomány, a több ezer évre visszatekintő magyar népi kultúra is kimeríthetetlenül gazdag, páratlanul színes öröksége mai világunknak. Sajnálatos, hogy erről manapság még a magyar értelmiségnek is csupán bizonytalan értesülései vannak, holott az ő dolga lenne a technokraták és a politikusok, meg a külföld felvilágosítása.

Herman Ottó 1892-ben képviselőtársait a millennium megünneplésére agitálva kijelentette, hogy „*Az egész világrész legérdekesebb, kutatásra*

³ Csaplovics János 1822. III. 59.

⁴ Idézi Z. Szalai Sándor 2013. 6.

legérdemesebb néprajzi egysége és tárgya a magyarság maga.” Úgy vélte, hogy a keletről érkező magyar nép társtalan Európában, kultúrájának sajátosságait elsősorban az onnan magával hozott és megőrzött keleti elemeknek, a keleti hozadéknak köszönheti.⁵

Ezt a kérdést ma már sokkal árnyaltabban látjuk. Hiszen a keleti hozadék jelentős része elporlott, elenyészett a századok folyamán. A kereszténység felvétele és megélése, a feudális európai minták átvétele, az európai invenciók, tanok, eszmék, technikák terjedése és a magyar génusz alkotó ereje ezer éve gyarapítja a köznép műveltségállományát is. A nyugati kereszténység felvételének köszönhetően a Keleti-Kárpátok vonaláig terjed a román, a gótikus, a reneszánsz, a barokk építészet Európában. Népünk vallási tagoltsága a kultúra gazdagodásához is hozzájárult. A reformáció óta nem csupán az itáliai, a bajor-osztrák, a cseh és lengyel egyetemek, hanem az angol, németalföldi és észak-németországi protestáns universitások is fogadták a magyar diákokat, voltak a peregrináció célállomásai. Több csatornán áradtak hozzánk az egyházi énekek, dallamok, a kultúrát terjesztő kódexek és nyomtatványok. A gregorián egyházi énekek és a protestáns zsoltárok egyaránt gazdagították a magyar zenei kultúrát, népünk vallási életét. A közel száz százalékban katolikus lengyelek, az ortodox görög rítust követő románok, szerbek ebből kimaradtak, ezzel szemben az ortodox és görög katolikus magyar közösségek részesei a keleti kereszténység bizonyos javainak is. Az európai céhvilágban vándorló mesterlegények által bejárt térségek keleti peremén szintén Erdélyt találjuk. Az általuk bejárt Európa kicsivel szűkebb volt, mint az egyetemjáró diákoké. Az ónmázás habán kerámia, a reneszánsz ornamentikát őrző templombelsőek keleti, délkeleti határán szintén Erdély és a Délvidék protestáns magyar települései állnak.

Keleti hagyomány és nyugati kultúra szintézisét a keresztény magyarság valósította meg és tartja fenn Szent István óta. Érzékletesen ír erről Kodály: *„Magyar kultúra: örök harc a hagyomány és a nyugati kultúra között. Béke csak úgy lehet, ha a népkultúra nő fel magas kultúrává, saját törvényei szerint, Európából csak azt veszi át, ami erre kell, s azt szervesen magába olvasztja*

⁵ Vö. Kósa László 1998. 7, 11-12.

[...] *Egyik kezünket még a nogáj-tatár, a votják, cseremisiz fogja, másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat?*⁶

Hasonlóan gondolkodott a néphagyomány megtartó erejéről Györffy István is, aki Széchenyi szavait továbbgondolva szögezte le: *„Nemcsak nyelvében él a nemzet, hanem néphagyományaiban is.”*⁷ Példaként említette a moldvai csángóságot, melynek háromnegyede már magyarul sem tudott. Iskoláiban, templomaiban magyar szó talán sohasem hangzott el. Nemzeti öntudata sem volt, magyarnak római katolikus vallása és néphagyományai tartották meg. Györffy és Kodály nemzedéke ráértett, hogy a régi paraszti műveltség értékeinek számbavétele, beépítése a magyar kultúrába a legsürgetőbb nemzeti feladatok közé tartozik. Vallották, hogy a modern magyarság jövő sorsa fordul meg azon a készségeen, hogy *„mennyire tudja apáinak tisztas életét folytatni, szellemi hagyatékát gyümölcsöztetni és tovább nevelni.”*⁸ Györffy az erdélyi és a moldvai magyarsággal példálózott, amikor leírta: *„Az erdélyi magyarság már ösztönösen meglátta, hogy a népi hagyományban van a nagy nemzetfenntartó erő...”*⁹ Az erdélyiek nem csupán a hagyomány gyűjtésére törekedtek, hanem éltetésére, fennmaradására is. (Gondoljunk Domokos Pál Péter moldvai gyűjtéseire és kötetére vagy az általa elindított „Ezer székely leány népviseletben” mozgalomra.)

A néphagyomány fogalmát Györffy nem szűkítette le a „keleti hozadékra”, mind egyes elődei. Rövid meghatározása szerint: *„A néphagyomány a népi műveltség összessége”*. Bővebben kifejezve: az apáról fiúra szálló ismeretek, a felnevelő közösségtől kapott tudás, az otthon és a helyi közösségekben tanult dal, tánc, ritmus, a családban és a gyakorlatban elsajátított munkamódok, technikai ismeretek tárháza. A szájhagyományok, a gyermekfolklór java, a közmondások, szólás-mondások, közösségi szokások, a gondolkodás- és viselkedésmódok, illemszabályok ismeretéhez nagyobb részt belenevelődés útján jutunk. Úgy gondoljuk, hogy a tágan vett néphagyomány a magyar nemzeti műveltségnek nem csupán egyik, hanem egy kitüntetett alkotórésze. Éltető forrása, minthogy a magas művészetnek is nemzeti jelleget kölcsönöz. A magas kultúra és a népi műveltség kölcsönhatása évszázadok óta

⁶ Kodály Zoltán 1984. 54-55.

⁷ Györffy István 1939. 61.

⁸ Bálint Sándor 1981. 188.

⁹ Györffy István 1939. 61.

követhető a magyar kultúrtörténetben. (Legalábbis a humanizmus és a reformáció korától ezt bizton állítható, a korábbi korokat tekintve, pedig joggal feltehető.)

A köznépi kultúra születése nem magyarázható csupán átvételekkel, a Hans Naumann-féle „gesunkenes Kulturgut”, a „leszálló kultúrjavak” teóriájával. Elődeink joggal utasították el a német tudós téziseit. Hittek a névtelen alkotók teremtő erejében és a szájhagyományozódó műveltség, a kollektív emlékezet tudást örökítő szerepében. Bartók Béla írja, hogy „*Népi dallamaink mindegyike valóságos mintaképe a legmagasabb rendű művészeti tökéletességnek.*” *Nemzeti hagyományok* című tanulmányában Kölcsey már 1826-ban leírta, hogy „*a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni, szükség tehát, pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet*”. Petőfi és Arany a „népit” és „nemzetit” összekapcsolva alkotott maradandót, és hitte: „ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék”. Arany a nemzeti hagyományok és a népi kultúra egybeolvasztásában, összeforrasztásában látta a költészet feladatát. Az irodalmi népiesség ugyan 1850 után elvesztette újjító erejét, de Arany dolgozata, *A nemzeti versidomról* 1856-ban megvilágította a magyar verselés lényegét, ritmikáját, formai sajátosságait.¹⁰ Nyomdokain elindulva dolgozta ki Vargyas Lajos *A magyar vers ritmusát* feltáró tanulmányát (1952) és nevezte a magyar népzene sajátosságának a világosan tagolt formák mellett a gazdag, beszédes ritmusok jelenlétét.¹¹

A hangrend, a ritmus, a forma a folklórban az anyanyelvhez hasonlóan öröklődik századokon át. Tanulságos, hogy bár az új stílusú magyar népdal,¹² hangszeres népzene már a 18-19. században kiformalódott, népzeneink, dalaink ősrétege a 20. században is szívósan fennmaradt. Ötfokú hangrendszere, miként nyelvünk rendszere, szemlélete, annyira sajátunkká vált, hogy máig is ragaszkodunk hozzá.¹³ Az 1960-70-es években a borsodi, gömöri barkó pásztorok körében magam is tapasztaltam, hogy még az új stílusú nótákat is „visszaénekeltek” a régi stílus ereszkedő, pentaton hangrendjébe.

¹⁰ Paládi-Kovács Attila 2011. 35.

¹¹ Vargyas Lajos 1984. 156-165.

¹² Bereczky János 2013. I-IV. A Márai 3. programban ez a mű is benne van, rendelhetik a könyvtárak.

¹³ Manga János 1969. 13.

A magyar táncfolklór új stílusa nem csupán a páros táncok dominanciáját hozta magával, de maradandó metrikai-ritmikai változásokat is eredményezett. Apor Pétertől tudjuk, hogy az alkalmakhoz kötött páros táncok, mint a *gyertyás tánc*, a *süveges tánc*, *egeres tánc*, divatban voltak már a 17. századi Erdély nemességénél is.¹⁴ Az állandó hadsereg felállítása, a verbuválás megjelenése (1715) után született meg a *verbunkos* nevezett tánctípus. A korai verbunkos még a régi férfitáncok (*ugrós*, *legényes*) vonásait viselte. Martin György mutatott rá, hogy „*A verbunkos s vele az új stílus kialakulásának egyik döntő mozzanata a metrikai-ritmikai változás. A régi férfitáncok nyolcados mozgásértékei szélesebb áradású, lassú negyedekké tágulnak. Az új 4/4-es ütemű tánczene [...] méltóságát a pontozott ritmus kiélezésével és feszes kontrakcióval is hangsúlyozta.*”¹⁵ A verbunkos muzsika oldalágaként kialakuló csárdászenével és új stílusú népzeneinkkel együtt a *csárdás* divatja a magyar nyelvterület határain túlra is kiterjedt, a szlovák, román, délszláv páros tánc kultúrára is hatott.¹⁶

Az UNESCO Szellemi Kulturális Világörökség listájára felkerült magyar tánc ház-módszer példázza, hogy a népzene és néptánc nálunk ma is élő, másoknak is példaadó tradíció.¹⁷ Néhány évtizede még az *Élő népdal* és a *Zenei anyanyelvünk* sorozatát hallhattuk a Kossuth Rádió, idén a köztelevízió ismételte meg a *Röpülj páva* akkori sikerét. Múlt évben megszületett a „hungarikum törvény”, megalakult a „hungarikum mozgalom”, a felállítandó „nemzeti értéktár”-at szervező Hungarikum Bizottság. Szakértők bevonásával teszi mérlegre az egyesületek, civil szervezetek pályázatait, dönt a felkínált magyar szellemi értékek rangsorolásáról, a magasra értékelt hagyományos termékek, szellemi javak hungarikummá nyilvánításáról. Jegyzékére automatikusan felvette az UNESCO szellemi kulturális világörökség listájára korábban felvett magyar értékeket. Saját minősítési eljárása alapján hungarikummá nyilvánította a herendi porcelánt, a gyümölcspálinkát és a törkölypálinkát, a karcagi birkapörköltet, a Nemzeti Értéktárba sorolta a kamillavirág gyűjtögetésének, gyógyászati hasznosításának kultúráját, a házi

¹⁴ Apor P. 1972. 66.

¹⁵ Martin György 1974. 39.

¹⁶ Martin György 1974. 40.

¹⁷ A magyar tánc már évtizedek óta igen népszerű az Egyesült Államok sok egyetemén. Amerikai, japán stb. diákok szép számban járnak Magyarországra néptáncot tanulni. Sokan közülük Erdélyben kalotaszegi, mezőségi „tánc táborok”-ban fejlesztik tovább tudásukat.

hizlalt vízi szárnyasok termékeit (libamáj, libafertály), a mezőtúri népi kerámiát és folyamatban van számos más hazai értékünk pontos felmérése.¹⁸

A néphagyományt ismerő, kutató szakértőknek ebben a minősítő folyamatban és a „hungarikum mozgalom” támogatásában, a helyi, a regionális és a nemzeti értéktár anyagának összeválogatásában szerepet kell vállalnia. Lényeges, hogy a honfoglalók vagy a középkori eleink kultúrájába a lelkes amatőrök által beleálmodott elemeket kiszűrjék. Történeti néprajzi kutatásokból tudjuk, hogy például a szárított hús, a szárított túró, a kölesből erjesztett *boza* szerepet kapott már a honfoglalók étlapján is. Azonban a *pörkölt*, a *gulyás*, a *paprikás* csupán a 18-19. században épült be az alföldi magyarság kultúrájába és csupán 1790 tájékatól tekintették „nemzeti étel”-nek. Korábban a *káposztás hús* volt „Magyarország címere”.¹⁹ Apor Péter 1736-ban még a *kaszáslével* fogyasztott tehén- és disznóhúst emelte ki, aminél „s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb ételt nem tartának az régi időben...”²⁰ A néphagyomány értékeit, ma is élő javait nem ősiségük, hanem mai szerepük, életrevalóságuk alapján ítéljük meg. Azt mérlegeljük, mit ad napjaink népi közösségeinek és mit nyújthat a jövő nemzedékeinek.

A 18-19. század fordulója táján megújult a magyar tárgyalgó népművészet, ismét kiszínesedett a közemberek ruházata (pl. hímzett ködmön, suba, bunda, rátétes díszítésű *cifraszűr*),²¹ komfortosabbá vált lakóháza és bútorzata, kifejlődött és a velünk élő nemzetiségek között is hódított a magyar népzene, a dal és a tánc új stílusa. A magyar népeletnek, kultúrának ez a gyors ütemű változása volt a titka a magyar nyelv hódításának, népünk asszimilációs nyereségének is, amit a kortárs Csaplovics helyesen észlelt, de nem ismerte az akkori magyarok beolvasztó képességének valódi okait. A nemzetiségi népelet megörökítői a 19. század elején rendre megírták, hogy a magyar muzsika, a tánc, a dal, a magyar ruha, csizma, ködmön és szűr, a magyar kenyér és bor az

¹⁸ A Hungarikum Bizottság 2013. szeptember 24-i ülésén a tokaji aszút, a libamáját, a csabai kolbászt is felvette a „hungarikum listára”, a szódavizet, a fröccsöt a „magyar operett”-et a Nemzeti Értéktárba. Utóbbi forrásvidéke a magyar népszínmű, az új stílusú magyar tánc (verbunk, csárdás), a magyar népdal új stílusa, és az abból kinövő magyar nóta, „cigányzene” divatjában keresendő.

¹⁹ Kisbán Eszter 1989. 30-39, 73-78.

²⁰ Apor Péter 1972. 14.

²¹ Gáborján Alice 1969. 9, 15. A 18. században az elszegényedett parasztság öltözete „visszafehéredett” egy szegényebb fokozatra. A 19. század elején már igen jellemző az élénk tiszta színek, főként a piros szeretete. A 19. században a felnőtt lány és a virágjában levő fiatalasszony ünnepi öltözetére legjellemzőbb a piros szín, a fiatalság, az öröm jele.

általuk ismert szlovén, szerb, szlovák, román, ruszin falvakban is hódít, szívesen veszik és utánozzák.²² A magyar viselet iránti igények már előbb is megmutatkoztak. A főúri, nemesi, kuruc és huszáröltözetek nemcsak a hazai népviseletekben, hanem az egész európai kontinensen divatot teremtettek. A gombkötő mesterség termékei többségükben magyar igényeket elégítettek ki, noha a zsinórozást az ország nemzetiségei is átvették, módosítva ízlésüket. „A gombkötő céhek nagy száma (83) jól mutatja, hogy a férfi- és női öltözetek, a királyi udvartól a jobbágyok és zsellérek házáig, országszerte évszázadokon át zsinórozással, horgolt és kötött gombokkal, vitézkötéssel, sújtásokkal, paszományokkal, derékövekkel, fonott és horgolt kardkötőkkel, tollbokkrétákkal egészültek ki.”²³ A magyar viselet iránti igények Bécsben 1691-ben magyar gombkötő céh (*Ungarische Knöpfmacher*) megalakításához vezettek. A 18-19. században a Habsburg uralkodóház tagjainak ruhatárához már a zsinórozott magyar ruházat is hozzátartozott.

Abban a népek, népcsoportok közötti versenyben, helyezkedésben, ami a 18. századi Magyarországon zajlott, a magyarság nemcsak magas születésszámával, természetes szaporodásával tűnt ki, hanem néphagyományainak, etnikus jellegének megőrzésével és közkultúrájának újrafogalmazásával is. *Beolvasztó képességét a 18-19. században főként ez utóbbinak köszönhet!* Nem valamiféle kényszeres asszimilációs politikának, magyarosító iskolai oktatásnak és nem is az állam diszkriminatív törvényeinek.

Az iskolai oktatás a 19. század első felében még teljes egészében az egyházak kezében volt. Az államigazgatás hivatalos nyelve 1844-ig – Európában egyedülálló módon – a latin volt. Néhány évig, 1849-ig felváltotta a magyar, de a szabadságharc leverését követően, 1867-ig, a kiegyezés évéig a német lépett a helyébe. A királyi hatalom, az egyházak és a földbirtokosok a cuius regio, eius religio (akié az ország, annak a vallása követendő) 1555 óta elismert elvét követve, nem a nyelvük és nemzetiségük, hanem a felekezeti hovatartozásuk alapján túrték meg vagy üzték el jobbágyaikat. Ennek a gyakorlatnak a kedvezményezettjei a katolikus (többnyire német) telepések, kárvallottjai a protestáns magyar jobbágyok voltak az ellenreformáció, a Habsburg hatalom századaiban.

²² Paládi-Kovács Attila (szerk.) 2006. 42-43, 124, 136, 151, 158, 201, 226.

²³ Domonkos Ottó 1991. 109, 11, 116.

Az állami iskolaügy, a népiskolai rendszer Eötvös József kultuszminiszter javaslatára 1868-ban jelent meg. Akkor vált kötelezővé az iskolák látogatása a 6-12 év közötti korosztály számára, biztosította a törvény az anyanyelvi oktatást és kezdődött el az állami népiskolák építése, megszervezése. Magyar nacionalisták évtizedekig támadták Eötvös törvényét, mivel az nem adott lehetőséget a nemzetiségek magyarosodására, a magyar nyelv iskolai terjesztésére. 1907-ben a XXVII. tc. a nemzetiségek és az utódállamok által sokat támadott lex Apponyi bevezette az ingyenes népoktatást, felemelte a tanítók fizetését, de az állami népiskolák körében csökkentette a nemzetiségi iskolák számarányát.²⁴ Akkoriban azonban még csak kevesen gondolhattak a magyar iskolákat, templomokat, egyházakat Trianon után, majd a II. világháborút követően elérő halálos veszedelemre.

A magyar nemzeti kisebbségeket a 20. században sújtó jogtiprások sorozata a 19. századi liberalizmus eszméin pallérozott elmék számára olyan elképzelhetetlen agyémnek tűnt volna, amellyel teoretikusan sem lett volna érdemes foglalkozniuk.

IRODALOM

APOR Péter

1972 Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása [1736].
Budapest (Magyar Helikon Kiadó)

BÁLINT Sándor

1981 A hagyomány szolgálatában. Összegyűjtött dolgozatok. Budapest
(Magvető Kiadó)

BARTÓK Béla

1924 A magyar népdal. Budapest

BENDA Kálmán

1983 Magyarország történeti kronológiája, III. 1848-1944. Budapest
(Akadémiai Kiadó)

BERECZKY János

2013 A magyar népdal új stílusa, I-IV. Budapest (Akadémiai Kiadó)

²⁴ Benda Kálmán (főszerk.) 1983. 812-813.

CSAPLOVICS János

- 1822 Ethnographiai Értekezés Magyar Országról. Tudományos Gyűjtemény 1822:III. 37-65, IV. 3-50, VI. 79-87, 87-92, VII. 45-51.

DOMONKOS Ottó

- 1991 A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában. In: DOMONKOS Ottó (főszerk.): Magyar Néprajz III. Kézművesség 7-154. Budapest (Akadémiai Kiadó)

DÖMÖTÖR Tekla

- 1972 Magyar népszokások. Budapest (Corvina Kiadó)

GÁBORJÁN Alice

- 1969 Magyar népviseletek. Budapest (Corvina Kiadó)

GYÖRFFY István

- 1939 A néphagyomány és nemzeti művelődés. (A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára, 3. kiadás, 1942). Budapest

HAJDÚ Péter

- 1975 A rokonság nyelvi háttere. In: HAJDÚ Péter (szerk.): Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai. 11-43. Budapest (Corvina Kiadó)

KISBÁN Eszter

- 1989 Népi kultúra, közkultúra, jelkép: a gulyás, pörkölt, paprikás. Életmód és Tradíció 4. Budapest (MTA Néprajzi Kutatóintézet)

KODÁLY Zoltán

- 1984 Magyarság a zenében [1939]. Budapest (Magvető Kiadó). Eredeti megjelenés: SZEKFŰ Gyula (szerk.): Mi a magyar? Budapest (Magyar Szemle Társaság)

KÓSA László

- 1998 „Ki népei vagytok?” Magyar néprajz. Budapest (Plánétás Kiadó)

MANGA János

- 1969 Magyar népdalok, népi hangszerek. Budapest (Corvina Kiadó)

MARTIN György

- 1974 A magyar nép táncai. Budapest (Corvina Kiadó)

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2011 A néprajztudomány tárgya, tagozódása, időszeleléte és módszerei. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem. 11-38. Budapest (Akadémiai Kiadó)

PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.)

2006 A nemzetiségek néprajzi felfedezői. Budapest (Akadémiai Kiadó)

VARGYAS Lajos

1984 Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok. Budapest (Szépirodalmi Kiadó)

Z. SZALAI Sándor

2013 Gárdonyi nagy útja. Budapest (Kairosz Kiadó)